

Biuletyn Historii Sztuki
LXXXII:2020, nr 3
ISSN 00063967

MAREK ZGÓRNIAK
Kraków, Instytut Historii Sztuki UJ
[https://orcid.org/ 0000-0002-4114-5121](https://orcid.org/0000-0002-4114-5121)

Spis polskich uczniów Académie Julian

A List of Polish Students at the Académie Julian

W uzupełnieniu artykułu ogłoszonego w „*RIHA Journal*” (2012) autor publikuje listę około 170 polskich uczniów Académie Julian zestawioną w wyniku kwerendy w rejestrach pracowni dla panów zachowanych w Archives Nationales w Paryżu (sygn. 63AS/1–63AS/9). We wstępie omawia przyjęte zasady weryfikacji spisu i identyfikacji studentów, związane z tym trudności oraz wybrane ciekawsze lub niejasne przypadki.

Słowa-klucze: Académie Julian, artyści polscy w Paryżu, kształcenie artystyczne

Supplementing a paper published in the *RIHA Journal* in 2012, the present article offers a list of about 170 Polish students of the Académie Julian put together as a result of an archival survey of the records of ateliers for men, preserved at the Archives Nationales in Paris (call nos. 63AS/1–63AS/9). The introduction discusses standards adopted for establishing and verification of the identities of students included in the list as well as the difficulties posed by the above, and some interesting or unresolved cases.

Keywords: Académie Julian; Polish artists in Paris; artistic training

Gdy w roku 1891 stypendysta Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie Józef Mehoffer dotarł do Paryża, jego profesor Władysław Łuszczkiewicz pisał: „A więc nareszcie jesteś w tym labiryncie arcyzmu – spotykasz się z tysiącami kierunków i pojęć. [...] Ucz się Pan, jak Francuzi rysują, a zanim dostaniesz się Pan do Akademii, jedynego prawdziwego przybytku nauki – dowiedz się o takiej pracowni, gdzie nie ma profesora, ale stoi model codziennie, a korzystają z niego artyści. Zwykle urządza to jakiś stary model w skromnym dobrze oświetlonym lokalu. Za moich czasów były dwie takie izby modeli: jedna *chez Suisse*, druga już nie wiem u kogo, ale tam chodził Rodakowski i Kapliński. Płaciło się 8 franków na miesiąc i spotykało ukończonych artystów i zawierało się z nimi przyjaźń. To sposób zapoznania się ze stosunkami sztuki w Paryżu najlepszy”¹.

Doświadczenia Łuszczkiewicza pochodziły z końca lat 40., gdy jako młody malarz odbył dwuletnią podróż do Francji. Studiował wtedy w publicznej Szkole Sztuk Pięknych przy ulicy Bonaparte, gdzie dostał się na podstawie egzaminu wstępnego. Jeden z wymienionych przez niego kolegów, Leon Kapliński, również miał to szczęście, a po ukończeniu kursu w szkole uczęszczał do prywatnych pracowni trzech znanych mistrzów: Josepha Nicolasa Robert-Fleury’ego, Michela Martina Dröllinga (zm. 1851) i Ary Scheffera². Henryk Rodakowski uczył się tylko prywatnie, w pracowni Léona Cognieta³. O ile wiem, informacje o ich pracy w „wolnym atelier” (*atelier libre*, bez profesorów i bez korekt) nie zostały odnotowane w literaturze naukowej.

W czasach Mehoffera za wstęp do „wolnego atelier”, np. do Académie Colarossi, płacono się 15 franków miesięcznie⁴. Właśnie na akademię Colarossi zdecydowali się Mehoffer i Wyspiański, gdy w czerwcu roku 1891 nie przeszli egzaminu do państwowej szkoły⁵. Korzystali tam z korekt Josepha Blanca i Gustave’a Courtois⁶.

Założona w roku 1868 Académie Julian początkowo była „wolnym atelier”, ale dość szybko stała się największą prywatną uczelnią artystyczną Paryża, zatrudniającą w paru

¹ Ossolineum Wrocław, rkp. 12790 II, s. 169–172: list Władysława Łuszczkiewicza z Krakowa do Józefa Mehoffera w Paryżu, 3 IV 1891. Odpis w papierach Leona Płoszewskiego. Biblioteka Jagiellońska, rkp. Przyb. 181/89. Drugi stypendysta, Stanisław Wyspiański, dojechał do Paryża 23 maja.

² Andrzej RYSZKIEWICZ, „Kapliński Leon”, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 3, (Wrocław: Ossolineum, 1979), s. 353; Łukasz KRZYWKA, *Sztuk-mistrz polski Leon Kapliński (1826–1873)* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994), s. 19.

³ Zob. Beata STUDZIŹBA-KUBALSKA, „Le rôle de l’atelier de Léon Cogniet pour l’histoire de la peinture polonaise”, w: *Apprendre à peindre. Les ateliers privés à Paris 1780–1863*, red. France NERLICH, Alain BONNET (Tours: Presses universitaires François-Rabelais, 2013), s. 263–274; Kamila KŁUDKIEWICZ, „Un parcours transnational et privilégié. Henryk Rodakowski dans l’atelier de Léon Cogniet”, *ibid.*, s. 275–285.

⁴ Biblioteka Narodowa, rkp. 7373 T. 1, k. 15–17: list Józefa Mehoffera z Paryża do matki, 18–25 V 1891. Académie Colarossi wywodziła się z Académie Suisse i oprócz „wolnego atelier” oferowała lekcje.

⁵ Biblioteka Narodowa, rkp. 7373 T. 1, k. 22: kartka Józefa Mehoffera z Paryża do matki, 7 VII 1891.

⁶ Zob. Agata WÓJCIK, „Stanisław Wyspiański w paryskiej Académie Colarossi”, *Krzysztofony* 25 (2007), s. 141–148. Mehoffer dostał się do École des Beaux-Arts przy trzeciej próbie, w czerwcu 1892 (Biblioteka Narodowa, rkp. 7373 T. 1, k. 106: kartka Józefa Mehoffera z Paryża do matki, 2 VII 1892), a Wyspiański wcześniej zrezygnował ze starań.

pracowniach kilku lub nawet kilkunastu profesorów. Dziś pamięta się o niej głównie jako o szkole dla kobiet. O jej pracowniach dla pań napisano już sporo, korzystając z dokumentów przechowywanych do roku 2015 w zbiorach akademii i rodziny Del Debbio⁷, pomijając natomiast papiery pracowni męskich dostępne w Archives Nationales⁸. Dlatego podczas pobytu we Francji w roku 2002 przejrzałem w archiwum zespół „Académie Julian” w poszukiwaniu wzmianek o artystach polskich lub z Polską związanych⁹. Spis obejmujący około 250 nazwisk wymagał dość czasochłonnej weryfikacji, a identyfikacja niektórych uczniów okazała się niemożliwa. Wstępne wnioski wynikające z zebranego materiału opublikowałem dziesięć lat później¹⁰, natomiast spis artystów nie był dotąd wydany.

Celem niniejszej publikacji jest przede wszystkim ogłoszenie spisu polskich klientów Académie Julian. Po kolejnym etapie weryfikacji zdecydowałem się pominąć artystów, których związki z Polską były trudne do określenia, w tym przede wszystkim liczną grupę nie odnotowanych w słownikach Żydów ze wschodnich prowincji zaboru rosyjskiego¹¹. Ze spisu wypadł też np. interesujący malarz z Odessy Piotr Gański („Gansky”, 1867–1942). Wprawdzie w Internecie można znaleźć potwierdzenie, że przodkami artysty byli Hańscy herbu Gozdawa, ale wiadomo, że przeszli oni na prawosławie już z końcem XVIII w.¹² Późniejszy akces Piotra Gańskiego do katolicyzmu (we Francji) wynikał zapewne z porewolucyjnej traumy, a nie z odkrycia polskich korzeni. Nie uwzględniam także synów emigrantów zasymilowanych w krajach osiedlenia, nawet jeśli w relacjach z epoki są traktowani jako artyści polscy lub związani z Polską, jak np. znany malarz chilijski Pedro Reszka Moreau (1872–1960), studiujący i wyróżniany w Académie Julian w latach 1902–1904, odnotowany w sprawozdaniu z Salonu w „Bulletin polonais”¹³.

⁷ Catherine FEHRER, „Women at the Académie Julian in Paris”, *Burlington Magazine* 136, nr 1100 (1994), s. 752–757; Germaine GREER, „A tout prix devenir quelqu'un: the women of the Académie Julian”, w: *Artistic Relations: Literature and the fine arts in nineteenth-century France*, red. Peter COLLIER, Robert LETHBRIDGE (New Haven-London: Yale University Press, 1994), s. 40–58; *Overcoming all Obstacles. The Women of the Académie Julian*, red. Gabriel P. WEISBERG, Jane R. BECKER (New York: Rutgers University Press, 1999); Ana Paula CAVALCANTI SIMIONI, „L'Académie Julian et la formation des artistes peintres brésiliennes vers 1900”, *Cahiers du Brésil Contemporain* 57/58–59/60, 2004–2005, s. 261–281.

⁸ Rzadkimi wyjątkami są prace o artystach brazylijskich, tureckich i kanadyjskich: Ana Paula CAVALCANTI SIMIONI, „A viagem a Paris de artistas brasileiros no final do século XIX”, *Tempo Social* 17 (2005), junho, s. 343–366; Deniz ARTUN, *Paris'ten modernlik tercümeleri. Académie Julian'da imparatorluk ve cumhuriyet öğrencileri*, İstanbul: İletişim, 2007 (Sanathayat dizisi, t. 11); Samuel MONTIÈGE, *L'Académie Julian et ses élèves canadiens, Paris, 1880–1900*, niepublikowana praca doktorska, Université de Montréal, 2011, <https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/handle/1866/5900> [dostęp 17 IX 2018].

⁹ Zob. Françoise HILDESHEIMER, *Fonds de l'académie Julian (1870–1932). Répertoire (63AS/1–63AS/9)*. Archives Nationales, Pierrefitte-sur-Seine 1987. W roku 2015 Christophe-Emmanuel Del Debbio przekazał do archiwum papiery pracowni dla pań. Uzyskały one sygnatury 63AS/10–63AS/26. Zob. *Fonds de l'Académie Julian (1867–1946)*, Archives Nationales; https://www.siv.archives-nationales.culture.gouv.fr/siv/IR/Fran_IR_054799 [dostęp 20 IX 2018]. Wśród nich znajduje się co najmniej jeden rejestr dotyczący pracowni dla panów: 63AS/22, Dossier 3. „Hommes. Nationalités”, *répertoires des élèves par pays et par ville. 1880–1900*. Nie miałem możliwości sięgnięcia do tego źródła. W roku 2002 oprócz archiwaliów wykorzystałem natomiast czasopismo *L'Académie Julian* (1901–1914) i w kilku przypadkach katalogi Salonów.

¹⁰ Marek ZGÓRNIAK, „Polscy uczniowie Académie Julian do roku 1919”, *RIHA Journal*, nr 0049, 2012, 10 VIII; wersja angielska nr 0050: „Polish students at the Académie Julian until 1919”, <https://www.riha-journal.org/articles/2012/2012-jul-sep/zgorniak-polscy-uczniowie>

¹¹ O metodologicznych kwestiach wynikających ze skomplikowanych uwarunkowań tożsamości narodowej, nieraz „eklektycznej” i „poszerzonej”, jak również o problemie sensowności selekcjonowania artystów według kryterium narodowego zob. Ewa BOBROWSKA, „«Polski artysta – artysta z Polski?» Problem tożsamości narodowej w badaniach nad sztuką artystów z Polski we Francji na przełomie XIX i XX wieku na przykładzie Simona Mondzaina”, *Archiwum Emigracji* 19 (2013), s. 75–85.

¹² <http://rodovoyegnezdo.narod.ru/Hanski/hanski.htm> [dostęp 20 VIII 2018].

¹³ Alexandre SCHURR, „Salon des Artistes français”, *Bulletin polonais*, nr 203 (1905), s. 153.

Publikowany spis liczy więc nie 250, lecz tylko około 170 nazwisk. W celu identyfikacji mniej znanych lub nieznanych postaci przejrzałem literaturę na temat obecności polskich artystów w Paryżu, przede wszystkim publikacje Ewy Bobrowskiej¹⁴ i Anny Wierzbickiej¹⁵, różne podręczniki i pomoce, m.in. *Polską bibliografię sztuki 1801–1944*, słowniki artystów, kroniki życia artystycznego¹⁶, wykazy studentów akademii w Krakowie¹⁷ i Monachium¹⁸, a także przygotowany przez Annę Straszewską i udostępniony mi uprzejmie w maszynopiśmie w roku 2018 spis pochodzących z Polski studentów akademii w Wiedniu¹⁹. Sięgnąłem też do spisów prac wystawionych w Warszawie w Zachęcie i w salonie Krywulta oraz w Paryżu²⁰, jak również do bibliotek cyfrowych, zwłaszcza do serwisu Gallica, m.in. do katalogów Salonów. Przydatne okazały się też katalogi aukcyjne.

W zestawieniach brakuje uczniów rzeźbiarskiej pracowni Antonina Mercię, ponieważ odpowiednia księga nie zachowała się – zaginęła zanim około roku 1919 sporządzano w Akademii główny retrospektywny spis²¹. W biogramach Mercię odnotowana jest jego działalność dydaktyczna w École des Beaux-Arts, dlatego występujące w opracowaniach wzmianki o studiach Polaków pod jego kierunkiem odnosiłem w poprzednim artykule do szkoły państwowej. Dotyczy to np. Konstantego Laszczki. Wiadomość o studiach Laszczki u Mercię w Académie Julian (w roku 1891) należy jednak uznać za całkowicie pewną, ponieważ podał ją sam artysta w podpisanym własnoręcznie życiorysie²². Również Antoni Kamiński przyznaje się do studiów w tej pracowni, choć przebiegały one nietypowo: „od prof. Merciera chowałem się, mając subiekcję pokazywać mu swe prace”, napisał artysta we wspomnieniach²³. U Mercię studiowali też prawdopodobnie: Franciszek Kwilecki (1896–1900)²⁴, Jan Antoni Biernacki (od 1909)²⁵ i Stanisław Barylski (ok. 1910–1912)²⁶.

Do wynikających z kwerendy spostrzeżeń ogólnych przedstawionych w artykule w „RIHA Journal” można dodać, że potwierdziła się popularność artystycznych wędrówek

¹⁴ M.in. Ewa BOBROWSKA-JAKUBOWSKA, *Artyści polscy we Francji w latach 1890–1918. Wspólnoty i indywidualności* (Warszawa: DiG, 2004).

¹⁵ M.in. Anna WIERZBICKA, *Świadectwa obecności. Polskie życie artystyczne we Francji w latach 1900–1939. Dziennik wydarzeń z wyborem tekstów. Część I: lata 1900–1921* (Warszawa: Neriton, 2012).

¹⁶ *Polskie życie artystyczne w latach 1890–1914*, red. Aleksander WOJCIECHOWSKI (Wrocław: Ossolineum, 1967); *Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939* red. Aleksander WOJCIECHOWSKI (Wrocław: Ossolineum 1974).

¹⁷ *Materiały do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*, red. Józef E. DUTKIEWICZ, t. 1–2 (Wrocław: Ossolineum, 1959–1969).

¹⁸ Halina STĘPIEŃ, Maria LICZBIŃSKA, *Artyści polscy w środowisku monachijskim w latach 1828–1914. Materiały źródłowe* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1994); *Akademie der Bildenden Künste München, Digitale Edition der Matrikelbücher 1809–1935*, <https://matrikel.adbk.de>

¹⁹ Ferdinand GUTSCHI, Anna STRASZEWSKA, *Wykaz pochodzących z Polski studentów Akademii der bildenden Künste w Wiedniu 1726–1920*, maszynopis.

²⁰ Janina WIERCIŃSKA, *Katalog prac wystawionych w Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie w latach 1860–1914* (Wrocław: Ossolineum, 1969); Magdalena PŁAŻEWSKA, „Warszawski salon Aleksandra Krywulta 1880–1906”, *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie* 10 (1966), s. 297–422; Halina BARTNICKA-GÓRSKA, Joanna SZCZEPIŃSKA-TRAMER, *W poszukiwaniu światła, kształtu i barw. Artyści polscy wystawiający na Salonach paryskich w latach 1884–1960* (Warszawa: Neriton, 2005).

²¹ Archives Nationales, Paryż, sygn. 63AS/1: *Académie Julian. Catalogue général des élèves. Répertoire alphabétique...* 1919.

²² Archiwum ASP w Krakowie,teczka osobowa nr 49 „Laszczka Konstanty”, s. 2: *Curriculum vitae*, mps, przed 1939.

²³ Antoni KAMIŃSKI, „Moi przyjaciele. Kartka z pamiętnika”, *Tygodnik Ilustrowany*, nr 10 (8 III 1902), s. 189.

²⁴ Daty studiów (bez określenia pracowni) podaje Dariusz KACZMARZYK, „Kwilecki Franciszek Maria Władysław (1874–1937), ziemianin, rzeźbiarz”, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 16 (Wrocław: Ossolineum, 1971), s. 383.

²⁵ Joanna HÜBNER-WOJCIECHOWSKA, „Biernacki Jan Antoni”, w: *Allgemeines Künstlerlexikon*, t. 10 (München-Leipzig: K. G. Saur, 1995), s. 576.

²⁶ Christine ROHRSCHEIDER, „Barylski Stanisław”, w: *Allgemeines Künstlerlexikon*, t. 7 (München-Leipzig: K. G. Saur, 1993), s. 328.

do Paryża po studiach w akademii monachijskiej, natomiast bardzo rzadko zapisywali się do Académie Julian polscy studenci i absolwenci akademii w Wiedniu. Udało się odszukać tylko jednego: rzeźbiarza Władysława Pelczarskiego (1862–1891) z Rymanowa, który studiował w Wiedniu od jesieni 1886, pobierając stypendium fundacji im. Agenora Gołuchowskiego w wysokości 300 florenów rocznie²⁷. W roku 1888 Pelczarski zapisał się w Académie Julian do rzeźbiarskiej pracowni Henri'ego Chapu, w następnym roku wystawił jedną rzeźbę na Salonie i dwie na wystawie światowej, gdzie został wyróżniony. Skromne stypendium urwało się jednak we wrześniu 1890, toteż Pelczarski – mimo pochlebnych recenzji – znalazł się bez środków do życia i po kolejnym roku zmagają z nędzą napisał list pożegnalny, uporządkował swoje sprawy, uregulował drobne długi i zastrzelił się w parku St.-Cloud²⁸. Decyzja o przyjeździe do Paryża nie była więc dla niego korzystna. Działający wtedy we Francji historyk i publicysta Kazimierz Waliszewski wyrażał nadzieję, że ten żałosny koniec stanie się przynajmniej przestrogą dla innych, myślących o artystycznej karierze w Paryżu: „Ciężka jest tutaj ta droga, którą obrał ś. p. Pelczarski, cięższą niż gdziekolwiek bądź. [...] Od lat dwudziestu, wieluż rodaków naszych zaprowadziła ona do celu? Dwóch lub trzech. A wielu próbowało na niej szczęścia? Na dziesiątki rachować bym potrzebował tych tylko, których kroki śledziłem z bliska, i których ostrzegałem. Zwykle na próżno! Tylko bardzo wielki talent, połączony z wielką siłą woli, obiecywać sobie może zwycięstwo”²⁹.

Po weryfikacji spisu można powiedzieć, że nie ma w nim zwracających uwagę jednostkowych odkryć. Niektóre drobne ustalenia faktograficzne pomogą jednak lepiej zrozumieć twórczość pewnych artystów, albo przynajmniej niektóre jej etapy. Tak jest w przypadku Kazimierza Stabrowskiego (1869–1929). Podczas weryfikacji spisu okazało się na przykład, że powtarzana w literaturze³⁰ informacja o jego studiach w Monachium w roku 1896 odnosi się do innego, nieznanego malarza o tym nazwisku, Edmunda (ur. ok. 1876)³¹. Kazimierz Stabrowski w Monachium nie studiował. Po drugie, co nas tu bardziej interesuje, okres niespełna dwumiesięcznych studiów Stabrowskiego w Académie Julian należy przesunąć z roku 1897³² na 1894, czyli epokę pracy nad konkursowym obrazem, za który w listopadzie tego roku artysta otrzymał wielki złoty medal Akademii w Petersburgu

²⁷ GUTSCHI, STRASZEWSKA, *Wykaz pochodzących z Polski studentów*.

²⁸ Szerzej w: Marek ZGÓRNIAK, „Z notatek lekarza wariatów i z Paryża około roku 1900. Wypowiedzi Antoniego Kamińskiego o rzeźbie i rzeźbiarzach”, w: *Literatura a rzeźba*, red. Joanna GODLEWICZ-ADAMIEC, Tomasz SZYBISTY (Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2018), s. 455–475 (Literatura–Konteksty, 4).

²⁹ Nemo [Kazimierz WALISZEWSKI], „Znad Sekwany”, *Kraj*, t. 10, nr 42 (30 X 1891), s. 6. Adam BAR, *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących* (Warszawa: WAI, 1980) i *Polska bibliografia sztuki 1801–1944*, t. 3: *Rzeźba*, red. Janina WIERCIŃSKA, Maria LICZBIŃSKA, Hanna FARYNA-PASZKIEWICZ (Warszawa: PWN, 1986), s. 306 błędnie identyfikują autora jako Mieczysława Goldberga (który przybył do Paryża dopiero w roku 1891). Autorstwo Waliszewskiego ustalono w: Karol ESTREICHER, *Bibliografia polska*, t. 20 (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016), s. 189.

³⁰ Na przykład w biogramie w *Polskim słowniku biograficznym* (2002). Błąd po raz pierwszy pojawia się w: STĘPIEŃ, LICZBIŃSKA, *Artyści polscy w środowisku monachijskim*.

³¹ *Digitale Edition der Matrikelbücher 1809–1935...* [dostęp 21 IX 2018]. O Edmundzie Stabrowskim zob. Stanisław WYSPIAŃSKI, *Listy zebrane*, red. Maria RYDŁOWA, t. 1: *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Józefa Mehoffera, Henryka Opieńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1994).

³² Datę 1897 podaje Lija SKAŁSKA, „Kazimierz Stabrowski – lata studiów i początki działalności twórczej”, *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie* 19 (1975), s. 592. Jako źródło tej informacji Skalska wskazuje artykuł: Ryszard FAŃSKI, „Artystyczna para Kazimierz i Julia Stabrowscy”, *Życie i Sztuka*, nr 27 (1903), s. 4; w tekście tym nie ma jednak roku, lecz tylko nazwiska profesorów: Benjamin-Constant i Laurens.

i tytuł „klassnyj chudożnik” I stopnia. Obraz ten, *Mahomet na pustyni*, niestety znany tylko z reprodukcji, bo skradziony przed rokiem 1910 i do dziś nie odnaleziony, „pełen barw, światła, przepychu świetnych akcesoriów i iście orientalnej malowniczości”³³, był przykładem orientalizmu w efektownym stylu zapoczątkowanym w połowie lat 70. przez Jean-Joseph Benjamin-Constanta (1845–1902)³⁴. W połowie lat 80. na progresywnych krytykach paryskich obrazy Benjamin-Constanta nie robiły już głębszego wrażenia³⁵, ale jeszcze w następnej dekadzie jego korekty w Académie Julian budziły podziw. Jak wspominał Antoni Kamiński, czasem Benjamin-Constant „brał paletę, pędzle i malował sam, kończąc studium swego ucznia. Kwiat, rozkwitający w oczach patrzących, nie sprawiłby takiego wrażenia; robiła się wówczas cisza, że słychać było oddech; głowy pochylały się zbitą masą nad stalugami, przy których mistrz pracował. Było na co popatrzeć. Pracownię w akademii Juliana prowadził na wspólną z profesorem Laurenssem. To połączenie największego kolorysty z wielkim kompozytorem, filozofem i rysownikiem nadawało pracowni Constant-Laurens urok czarodziejski. Była zawsze przetłoczona młodzieżą ze wszystkich końców świata: istna wieża Babel. Stalugi stały przy stalugach; ścisk – to była ciemna strona tej pracowni, wskutek czego Francuzi starsi nigdy nie zapisywali się do niej”³⁶.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że opracowania oparte na relacjach Stabrowskiego wspominają o jego studiach w tej właśnie pracowni, natomiast w publikowanym dziś spisie podana jest pracownia Williama Bouguereau i Gabriela Ferriera. Nie mając obecnie możliwości ponownego sięgnięcia do dokumentów, nie potrafię wyjaśnić tej rozbieżności. Należy przyjąć, że jak w każdym tego typu opracowaniu, mogą się w poniższym spisie znajdować błędy.

W każdym razie w przypadku Stabrowskiego zastosowanie malarskiej formuły Benjamin-Constanta w akademickim konkursie w Petersburgu w roku 1894 okazało się skuteczne, bo odpowiadało kulturowemu zapóźnieniu tego środowiska. Wkrótce jednak sytuacja uległa zmianie: Akademię Petersburską zreformowano, wprowadzając na zakończenie studiów zajęcia w pracowniach wybitnych profesorów. Stabrowski postarał się o przyjęcie do pracowni Riepina i pozostał w niej do początku roku 1897³⁷. Tam właśnie miała miejsce dalsza modernizacja jego stylu, postępująca także w następnych latach. W rezultacie Stabrowski już przed rokiem 1899 maluje płótna symboliczne i nastrojowe, a konserwatywny krytyk paryski będzie się skarżył na niedostatek „malarstwa” w jego obrazie³⁸. W tej fazie twórczości ćwiczenie aktu i kompozycji w Académie Julian nie było już Stabrowskiemu potrzebne.

Stosunkowo wielu adeptów Académie Julian pozostaje mało znanych, a zdarzają się i tacy, których tożsamość była ukryta nawet dla współczesnych. Na Salonach Société des artistes français wystawiał w latach 1902 i 1904–1906 urodzony w Polsce „Zygmunt

³³ T. J. [Tadeusz JAROSZYŃSKI], „Profesorowie Szkoły Sztuk Pięknych. Kazimierz Stabrowski”, *Tygodnik Ilustrowany*, nr 11 (12 III 1904), s. 216. Obraz reprodukowany w: SKALSKA, „Kazimierz Stabrowski”, s. 585.

³⁴ Zob. Benjamin-Constant. *Merveilles et mirages de l'Orientalisme*, red. Nathalie BONDIL (Paris: Musée des Augustins de Toulouse, 2014).

³⁵ Na przykład Louis de Fourcaud docenia talent i zręczność twórcy *Les Chérifas*, ale pisze, że to malarstwo już nie porusza, bo jest staromodne; zob. Louis DE FOURCAUD, „Salon de 1884”, *Gaulois-Salon. Supplément du Gaulois*, 30 IV 1884, s. 2.

³⁶ Antoni KAMIŃSKI, „Benjamin Constant. (Charakterystyka i wspomnienie osobiste)”, *Tygodnik Ilustrowany*, nr 23 (7 VI 1902), s. 457.

³⁷ SKALSKA, „Kazimierz Stabrowski”, s. 588–592.

³⁸ „C'est sans doute du symbolisme, mais ce n'est pas de la peinture”. Florentyn TRAWIŃSKI, „Les artistes polonais à l'Exposition universelle de 1900”, *Bulletin polonais*, nr 146 (1900), s. 240 (o obrazie *Cisza wsi*).

Stefanicz”, uczeń Bascheta i Schommera, czyli jednej z pracowni malarstwa Académie Julian. W archiwaliach szkoły nie odszukałem takiego nazwiska³⁹. W roku 1905 „Stefanicz” został też zauważony na Salonie Niezależnych (obok Melanii Muttermilch i innych „Rosjan, Polaków i Niemców”⁴⁰), a po wystawie oficjalnej, gdzie otrzymał wyróżnienie, jego obraz sprowadzono do galerii w Liverpoolu⁴¹. Wziął jeszcze udział w roku 1907 w Salonie Jesiennym, po czym zniknął z artystycznej sceny. Na początku krótkiej kariery „Stefanicza” paryski korespondent „Kuriera Warszawskiego” odnotował, że niektórzy twierdzą, iż pod tym męskim pseudonimem ukrywa się kobieta-artystka⁴². Dwa lata później recenzentka „Bulletin polonais” deklaruje, że nie zdradzi jego tożsamości, zazdrośnie chronionej przez licznych przyjaciół⁴³. Wobec tej konspiracji jesteśmy bezsilni; możemy tylko postawić niepotwierdzoną hipotezę, że pod pseudonimem „Stefanicza” w latach 1902–1907 wystawiał w Paryżu obrazy fantastyczne i pejzaże hr. Franciszek Kwilecki (1875–1937, syn Stefana) z Dobrojewy w Wielkopolsce, który od roku 1896 studiował w Académie Julian w pracowni Bascheta i Schommera. Kwilecki był potem znany jako rzeźbiarz, pod własnym nazwiskiem wystawiał rzeźby na Salonach Société des Artistes Français w latach 1911–1914. Można spekulować, że debiutując w roku 1902 nie chciał być kojarzony z rodziną Kwileckich, której dwie linie od roku 1901 toczyły ze sobą głośny spór sądowy⁴⁴.

Inną tajemniczą postacią jest Henryk Wieniawa. Inaczej niż „Stefanicz”, Henryk Wieniawa jest odnotowany w papierach Académie Julian – ale nigdzie poza tym. Nie ma go też w archiwalnych zasobach Instytutu Sztuki PAN⁴⁵. W papierach szkoły paryskiej występuje jako pochodzący z miejscowości „Kieltz” w zaborze rosyjskim adept malarstwa w pracowni Schommera i Gervais w ciągu czterech tygodni w roku 1913. Wiedząc, że w tym czasie, od około roku 1907, po studiach medycznych we Lwowie i rocznych studiach artystycznych w Berlinie Bolesław Wieniawa Długoszowski przebywał w Paryżu, gdzie podjął studia malarzskie⁴⁶, można domniemywać, że z jakichś nieznanych powodów posłużył się w Académie Julian pseudonimem utworzonym od herbu. Długoszowski zaliczał wtedy staż lekarski i udzielał się jako literat, ale w rejestrze Polaków w Paryżu w roku 1911 został zapisany jako artysta malarz⁴⁷. We wszystkich znanych relacjach z epoki występował jednak nie pod pseudonimem, lecz pod imieniem i nazwiskiem, bez herbu. Tak samo – jako Bolesław Długoszowski – podpisał wysyłane do Warszawy recenzje Salonów w roku 1914⁴⁸. Sprawa nie

³⁹ Włączyłem Stefanicza do spisu na podstawie katalogów Salonów. Za prawdziwą osobę uważają go Bartnicka-Górska i Szczepińska-Tramer (*W poszukiwaniu światła, kształtu i barw*, s. 353).

⁴⁰ Roger MARX, „Le Salon des Artistes Indépendants”, *Chronique des arts et de la curiosité*, 1905 (I IV), s. 101.

⁴¹ *Thirty-fifth autumn exhibition of modern art. Catalogue* (Liverpool: Walker Art, 1905), s. 21.

⁴² W. [Wacław GAŚIOROWSKI], „Korespondencje «Kuriera Warszawskiego». Paryż, dnia 5 maja”, *Kurier Warszawski*, nr 132 (13 V 1904; wyd. wiecz.), s. 6. Podaję wg WIERZBIKA, *Świadectwa obecności*, s. 121.

⁴³ Stanisława KANIOWA-KRASZEWSKA, „Les Artistes polonais aux Salons de 1906”, *Bulletin polonais*, nr 216 (1906), s. 188.

⁴⁴ Hipotezę tę osłabia fakt, że kulminacja sporu nastąpiła dopiero w sensacyjnym procesie karnym przed sądem w Berlinie w listopadzie 1903. Zob. Stanisław SZENIC, *Pitaval wielkopolski* (Warszawa: Czytelnik, 1960). Sprawa miała dalszy ciąg w roku 1909.

⁴⁵ Według informacji udzielonej uprzejmie przez dr Urszulę Makowską 21 VIII 2018.

⁴⁶ Jacek MAJCHROWSKI, *Ulubieniec Cezara. Bolesław Wieniawa-Długoszowski. Zarys biografii* (Wrocław: Ossolineum 1990), s. 35–36.

⁴⁷ „Ogólna lista alfabetyczna Polaków zamieszkałych w Paryżu i na jego przedmieściach”, *Rocznik Towarzystwa Polskiego Literacko-Artystycznego w Paryżu* 1 (1911–1912), s. 122; tak samo w relacji z pierwszego zebrania Towarzystwa Artystów Polskich w Paryżu: S. T. S., „Korespondencje «Kuriera Warszawskiego»”, *Kurier Warszawski*, nr 23 (23 I 1911), s. 3.

⁴⁸ Bolesław DŁUGOSZOWSKI, „Salon Towarzystwa Narodowego Sztuk Pięknych w Paryżu”, *Świat*, nr 20 (16 V 1914),

jest więc jasna, bo pseudonim „Wieniawa” (nie „Henryk Wieniawa”) łączono dotąd z niepodległościową działalnością Długoszowskiego, która rozpoczęła się dopiero w ostatnich miesiącach pobytu w Paryżu (w roku 1914). Tak czy owak ów domniemany pobyt w Académie Julian byłby tylko nic nie znaczącym epizodem w biografii sławnego generała. Bardziej wytrwałym studentem, który porzucił sztukę dla wojska, był Juliusz Stanisław Zdanowski (1892–1940), uczeń Académie Julian w latach 1913–1915, który w roku 1917 wstąpił do Armii Polskiej we Francji, brał udział w polsko-bolszewickiej wojnie 1920 r., doszedł do stopnia majora i w roku 1940 zginął w Katyniu.

Z wykresów przedstawionych w artykule w „RIHA Journal” wynika, że szczyt popularności Académie Julian wśród Polaków przypadł tuż przed rokiem 1900. Dla młodszego pokolenia akademickie i stosunkowo drogie kształcenie nie było już tak atrakcyjne. Wskazuje też na to porównanie publikowanego spisu z informacjami o uczestnikach stowarzyszeń działających w Paryżu przed i po tej dacie. Założone w roku 1897 Koło Polskie Artystyczno-Literackie, przemianowane w roku 1902 na Towarzystwo i działające do roku 1904, grupowało oprócz przedstawicieli innych zawodów parunastu malarzy. Wśród nich ponad połowa przewinęła się przez zadymione pracownie Académie Julian (Antoni Austen, Michał du Laurans, Kazimierz Markiewicz, Zygmunt Myrton-Michalski, Jan Mirosław Peske, Bolesław Nawrocki, Stefan Kinderfreund i Edward Trojanowski)⁴⁹. W roku 1911 wśród założycieli nowego Towarzystwa Artystów Polskich w Paryżu nie ma już bodaj ani jednego ucznia Académie Julian⁵⁰.

Pod suchymi zapisami wykazu kryją się bardzo rozmaite losy i zdarzenia. Do pozytywnych ocen i wspomnień polskich uczniów przytoczonych w poprzednim artykule należy dodać relacje Antoniego Kamińskiego, dla którego pobyt w Académie Julian w latach 90. XIX w. był najszcześniejszym okresem w życiu nie tylko z przyczyn artystycznych, ale też osobistych⁵¹. Zaslugują one na osobne omówienie. Zupełnie odmienny przypadek to Władysław Jaroński, który po ukończeniu studiów w Krakowie wybrał się do Paryża w roku 1906 i stwierdził, że niewiele może się tam nauczyć, bo szkoła Juliana jest bardzo konserwatywna: „są przeżyci i czują, że są inni, o wiele od nich silniejsi, więc zaraz otaczają się różdżką nieetykalną i finezją kultury, nazywając nas dzikimi ludźmi. [...] Niech ich diabli biorą. Poza tym zaś naturalnie są zazdrośni i bardzo dobrego zdania o sobie”⁵². Twórczość Jarońskiego, w okresie międzywojennym profesora ASP w Krakowie, uchodzi czasem za powierzchowną i nieatrakcyjną pod względem malarskim⁵³. Trudno dziś orzec, jaka byłaby, gdyby inaczej potraktował swe paryskie studia.

s. 7–8; Id., „Salon Towarzystwa Artystów Francuskich w Paryżu”, *ibid.*, nr 30 (25 VII 1914), s. 4–5 (przedruk w: WIERZBICKA, *Świadectwa obecności*, s. 318–322). Wojciech Białasiewicz wspomina, że Długoszowski był też korespondentem lwowskiej „Gazety Wieczornej” w okresie, gdy redagował ją Roger Battaglia (czyli prawdopodobnie w roku 1911), ale nie udało się odszukać jego artykułów; zob. Wojciech BIAŁASIEWICZ, „Szwależer II Rzeczypospolitej. Paryskie lata Wieniawy”, *Kamena*, nr 20 (27 IX 1981), s. 9.

⁴⁹ BOBROWSKA-JAKUBOWSKA, *Artyści polscy we Francji*, s. 67–68. O zadymieniu zob. Kathleen ADLER, „We’ll Always Have Paris: Paris as Training Ground and Proving Ground”, w: *Americans in Paris 1860–1900*, red. Kathleen ADLER et al. (London: National Gallery, 2006), s. 33; MONTICÉGE, *L’Académie Julian et ses élèves canadiens*, s. 196–197.

⁵⁰ Listę założycieli podają: *Statut Towarzystwa Artystów Polskich w Paryżu*, Paryż 1911, s. 2; Xawery GLINKA, *Paryż mojej młodości* (Bejrut: White Eagle Press, 1950), s. 36–37.

⁵¹ KAMIŃSKI, „Moi przyjaciele”.

⁵² List Władysława Jarońskiego z Paryża do siostry Zofii Świątkowskiej, 1906; cyt. za: Zofia WEISS, Katarzyna ŁOMNICKA, *Władysław Jaroński* (Kraków: Wydawnictwo Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki; Zakopane: Miejska Galeria Sztuki im. Władysława hr. Zamoyskiego, 2015), s. 110.

⁵³ Zob. np. Jerzy WOLFF, „Wystawy w IPS-ie”, *Prosto z Mostu*, nr 6 (23 I 1938), s. 7.

*Polscy uczniowie Académie Julian do roku 1919
w świetle archiwaliów
(Archives nationales w Paryżu, sygn. 63AS/1 – 63AS/9)*

Układ alfabetyczny.

Nie obejmuje pracowni Antonina Mercié.

Skróty:

28 = 28, rue Fontaine	Lef = Jules Lefebvre
31 = 31, rue du Dragon	Mercié = Antonin Mercié
338 = 338, rue St. Honoré	PAL = P.-A. Laurens
BC = Benjamin Constant	Puech = Denys Puech
BD = Bramtot & Doucet	RF = Tony Robert-Fleury
Boug = William Bouguereau	Royer = Henri Royer
Boul = Gustave Boulanger	sc = rzeźba
BR = Baschet & Royer	SG = Schommer & Gervais
BRL = Baschet, Royer, Laparra	soir = cours du soir
BS = Baschet & Schommer	SR = Schommer & Royer
Chapu = Henri Chapu	TB = Toudouze & Baschet
Dech = Adolphe Déchenaud	Toud = Edouard Toudouze
Fer = Gabriel Ferrier	Verlet = Raoul Verlet
JPL = Jean-Paul Laurens	– = atelier nie ustalone
JPL-R = J.-P. Laurens & Royer	
konkurs = wyróżnienie w konkursie szkolnym (informacja z czasopisma <i>L'Académie Julian</i> , 1901–1914)	

W nawiasach okrągłych podano nazwiska, pochodzenie i inne informacje w postaci zapisanej w archiwaliach, daty życia ustalone na podstawie różnych źródeł oraz ewentualne uwagi redakcyjne dotyczące np. identyfikacji.

1. Zygmunt **Andrychiewicz** (Varsovie; ur. 1861, zm. 1943): Lef 1889, JPL-R? 1905, BC 1906? (wg livret 1910 i wg *Allgemeines Künstlerlexikon*)
2. Antoni **Austen** (Polonais; par Widhoff; ur. 1865, zm. 1938): Lef 1889, 1890, 1891
3. Władysław **Bakałowicz** (Ladislas Bakalowitz; Polonais, Cracovie; ur. 1833, zm. 1903): Lef 1881-1882
4. Edward Wilhelm **Beckmann** (Guill. Beckmann; Varsovie; par Slupski; ur. ok. 1870, zm. 1919): Lef-RF 1894
5. Bronisław **Bojarski** (né à Varsovie, Pologne; par M. Oznobichine; ur. 1853, zm. 1923): Lef-RF 1903
6. Marius de **Breza** (Polonais): Lef-BC 1892

7. Zygmunt Leopold **Brunner** (Varsovie; ur. 1878, zm. 1961): soir 1903, 1904, 1905, konkursy, JPL-R 1905, konkursy
8. Kazimierz **Brzozowski** (K. Brzozowski, Brozowski, Brzokowsky; Polonais; ur. 1871, zm. 1945): JPL-BC 1900
9. Adam **Bukowski** (Adam de Bukowski, Bulowski; Paris): Lef-RF 1898
10. Stefan **Bukowski (Ossorya-Bukowski)** (Stefan Bukowsky; Cracovie; ur. 1878, zm. 1929): JPL 1907, 1908?
11. Tadeusz **Bylewski** (Thadée Bilewski; Varsovie; ur. 1866, zm. 1939): Boug-Fer 1896
12. Maciej **Chelmiński** (Podoli (Pologne); zm. 1919): sc Puech 1898-1899
13. Jan **Ciagliński** (Jean Cionglinsky; Pologne; ur. 1858, zm. 1913): JPL-BC 1894
14. Feliks **Cichocki** (Varsovie; par Whidoff [sic, recte Widhopff]; ur. 1861, zm. 1921): Boug-Fer 1888
15. Ludwik **Cylkow** (Louis Cilkoff; de Varsovie; ur. 1877, zm. 1934): Lef-RF 1902-1903, soir 1903 konkursy
16. Józef **Czajkowski** (Joseph Tschad'kovski; Varsovie; ur. 1872, zm. 1947): JPL-BC 1898-1899
17. Stanisław **Czajkowski** (St. Tschaichowsky; Varsovie; frère de l'autre; ur. 1878, zm. 1954): JPL-BC 1899
18. Konrad **Czarnocki (pseud. Korecki)** (Konrad Czarnocki, C. de Czarnocki; Varsovie; ur. 1878, zm. 1967): JPL-R 1904-1906, JPL 1908-1909, 1914
19. Stefan **Czarnowski** (Varsovie; ur. 1879, zm. 1937): Boug-Fer 1899
20. Salomon **Czerniawski?** (Salomon Tcherniawski; Varsovie): sc? 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919
21. Beniamin **Danzig (Hiram)** (Benj. Dantzig; Pologne; ur. ok. 1867; o zmianie nazwiska na Hiram wspomina S. Wyspiański w liście do Stankiewiczów z 6 VI 1894): JPL-BC 1893
22. Józef **Deskur** (chevalier Descours; Russie, St. Pétersbourg; par un [enseigne?] de vaisseau; ur. 1861, zm. 1915): Boul-Lef 1885
23. Ignacy **Długoborski** (Dlougoborski, Dlongoborski; Varsovie): Lef-RF 1899-1900
24. Jan **Domański** (Jean Domansky; Russe): – 1902
25. Kajetan **Domański** (Gaëtan Domanski; Paris; ur. ok. 1869, zm. 1926): 31 1919-1925
26. Leon **Drapiewski** (Gacki [pow. Świecie]; ur. 1885, zm. 1970): BRL 1913
27. Wacław **Dyzmański** (Varsovie; ur. 1874, zm. 1944): Boug-Fer 1896
28. Abraham **Eisenberg** (Varsovie; ur. 1879, zm. 1956): sc Verlet 1905, konkurs
29. Stanisław **Finkelstein** (Stanislas Finkelstein, Stan. Junkelstein [?] (voir aux F), Felkenstein; Odessa): BS 1899-1900, JPL-BC 1900
30. Franciszek **Flaum** (François Flaüm; Posen; ur. 1866, zm. 1917): sc 1893
31. Jan **Gawlik jun.** (D-eur J. Gavlik; Cracovie; ur. 1870, zm. 1915; dr med. UJ 1894): BS 1894-1895
32. Bronisław **Gembarzewski** (Pologne; ur. 1872, zm. 1941): JPL-BC 1895, Boug-Fer 1895-1896, 1897
33. Jakub **Glasner** (Cracovie; ur. 1879, zm. 1942): JPL-R 1905, soir 1905, konkurs
34. Zygmunt **Glinka** (Pologne; ur. 1870, zm. 1940): JPL-BC 1892, 1893, 1894
35. Jan **Głuchowski** (Cracovie): Lef-RF 1897
36. Michał **Gołyński (Hołyński)** (Siedlitz [Siedliszcze], Pologne): JPL 1901
37. Stanisław **Górski** (St. Pétersb.): Lef? 1882
38. Władysław **Granzow** (Pologne; ur. 1872, zm. 1948): JPL-BC 1893, 1894, 1895, 1896

39. Maurice **Grispan** (Łódź (Russie); może Maurycy Grynszpan, w 1930 technik Oddziału Architektonicznego Zarządu Miasta Łodzi (zob. „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1930, s. 307)): JPL-R 1905-1906
40. [Tadeusz?] **Grocholski** (Polonais; —): — 1882
41. Henryk **Grombecki?** (Henri de Gromadzki; Varsovie; ur. 1883, zm. 1933): JPL-R 1906
42. Bolesław **Grużewski** (Polonais): Boul-Lef 1887, Lef-BC? 1890-1891, BS 1894
43. Max **Haneman** (Łódź (Russie); ur. 1882, zm. ok. 1941): SG 1907
44. Władysław **Hanfbium** (Varsovie; ur. ok. 1873): JPL-BC 1898
45. Jan **Holewiński** (Jan Holewinski, Nicolas Holewinski; Varsovie; par Homolacs; ur. 1871, zm. 1927): JPL-BC 1900
46. Karol **Homolacs** (Polonais; ur. 1874, zm. 1962): JPL-BC 1899-1900, konkursy
47. Wacław **Husarski** (Vasylas Husarski, Vasylas Hujarski; Varsovie; ur. 1883, zm. 1951): JPL 1903-1904
48. Sigismond de **Ivanowski** (St. Petersburg.; ur. 1874, zm. 1944): JPL-BC 1898, 1899, 1900
49. Stanisław **Jagmin** (Varsovie; ur. 1875, zm. 1961): sc Puech 1905, 1909
50. Władysław **Jarocki** (Galicie, Autriche; ur. 1879, zm. 1965): JPL-R 1907
51. Bernard **Jarosiewicz** (Galicie): JPL-BC 1892-1893
52. Felix **Jarzyński** (Félix Jarzynski, Jarzynski; Varsovie (i dopisek: Lamborg [?]); Ami de M. Marek): Boug-Fer 1898, JPL-BC 1898-1899
53. Władysław **Jasiński** (Polonais; par Glincka; ur. ok. 1869, zm. 1922): JPL-BC 1893
54. Feliks Stanisław **Jasiński** (Jasinski; Polonais; ur. 1862, zm. 1901): Boul-Lef 1882, 1883, 1884
55. Józef **Jasiński** (Jh.? [w rejestrze skreślone F] Jasinski; Varsovie; ur. 1876, zm. 1954): sc Puech 1899-1900
56. **Jasiński** (Jasinsky; —): JPL 1904, 1906
57. M. **Jassinowsky** (Odessa (Polonais)): sc Puech 1897, 1898, 1899
58. Bolesław **Jeziorański** (Boleslas Jezioranski, Jeziożanski (Zezioranski, Zeziowanski); Varsovie; ur. 1868, zm. 1920): sc Puech 1898-1899, 1903
59. **Kalkstein** (Polonais): Boug-RF 1881-1882
60. Antoni **Kamieński** (Varsovie; ur. 1861, zm. 1933): sc Mercie 1892-1893, JPL-BC 1893
61. Leon **Kaufman (Kamir; Kamir-Kaufmann)** (Varsovie; ur. 1872, zm. 1933): JPL-BC 1900, Boug-Fer 1900
62. Stefan **Kinderfreund** (Varsovie): JPL-BC 1900-1901
63. Leon **Kowalski** (Polonais; ur. 1870, zm. 1937): JPL-BC 1896-1897
64. [Czesław] **Kowalski-Wierusz** (Varsovie; ur. 1882, zm. 1984): JPL 1907
65. Marcel **Krajewski** (Czechy [?] Autriche; ur. 1840, zm. 1920): JPL 1904
66. Otton **Krasnopolski** (Othon Krasnopolski; —; ur. 1877): sc 1908
67. Adam **Krotochwila (Kratochwila)** (Dombrowa, Pologne; ur. 1879, zm. 1955): TB 1906-1907
68. Tadeusz **Kruszewski** (Lemberg (Galicie); par Peské; ur. 1864, zm. 1929): JPL-BC 1892
69. Franciszek **Kwilecki** (Cte Fr. de Kwilicki; Posen; ur. 1874, zm. 1937): BS 1896
70. Fryderyk **Lachner** (Polonais; ur. ok. 1856, zm. po 1920): Boug-RF 1888
71. Ad. **Langman** (Ad. Langman, Langmann; Polonais): Lef-BC 1891-1892
72. Konstanty **Laszczka** (ur. 1865, zm. 1956; wg Curriculum vitae, Archiwum ASP w Krakowie): Mercie 1891

73. Michał du **Laurans** (Varsovie; ur. 1873, zm. 1959): Boug-Fer 1898, JPL-BC 1898-1899, konkurs
74. Wojciech **Lewandowicz** (Adalbert Lewandowicz; Schildberg [Ostrzeszów] (Allemagne)): JPL 1909-1910
75. **Liacz** (Liacz; Varsovie, membre de la Ste des arts de cette ville; czy chodzi o K. Laszczkę, stypendystę Zachęty? Adres zapisany w rejestrze (Bd. de Port-Royal 3) jest inny niż podano w katalogu Salonu 1892 przy nazwisku Laszczki ("Lasxko"; rue de Vaugirard 103): sc 1892
76. Jacques **Lipchitz** (Chaim Jakub **Lipszyc**) (Grodno (Russie); ur. 1891, zm. 1973): sc Verlet 1909, 1910, 1911, 1912, 1913
77. Zenon **Łęski** (Polonais; ur. 1864, zm. 1927): JPL-BC 1894, ok. 1897?
78. Ignacy **Łopieński** (Varsovie; ur. 1865, zm. 1944): sc 1904
79. Zenon **Łuszczewski** (Zénon Luszczewski, Luszczewski; Vilno; Pologne russe): Boug-Fer? 1896-1897, BS 1897-1898, JPL 1898
80. Leon **Makielski** (Léon A. Makielski; Chicago; ur. 1885, zm. 1974): SG 1910-1911, konkursy
81. Władysław **Marcinkowski** (Posen; par Melle Bilinska; ur. 1858, zm. 1947): sc Chapu 1888
82. Ignacy **Marek** (Ignacy Marek, Ignace Marek, Ignace Mareck; Varsovie; ur. 1874, zm. 1921): JPL-BC 1898-1899
83. Kazimierz Józef **Markiewicz** (C.Jh. Markiewitch, Makievitch; Russe; Polonais; ur. 1874, zm. 1932): Boug-Fer 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902
84. Ludwik **Markiewicz** (Louis Markiewicz, Ludovic de Markiewicz, Markiewitz; Varsovie): TB 1905-1906, 31 1911
85. Ludwik **Markus** (**Marcoussis**) (Louis Markus; Varsovie; ur. 1878, zm. 1941): Lef-RF 1903-1904, soir 1903-1904, konkursy
86. Jan Paweł **Marylski-Łuszczewski** (Marylski; Varsovie; ur. 1893, zm. 1954): BRL 1913-1914
87. Karol **Maszkowski** (Gallicie; ur. 1868, zm. 1938): Boug-Fer 1894
88. Józef **Mączyński** (Joseph Monczynski; Varsovie; ur. 1871, zm. 1957): JPL-PAL 1910-1911
89. Zygmunt **Michalski** [**Myrton-Michalski**] (Michalsky; Allemand. Posen; par Bratland; ur. 1864, zm. 1909): Boug-RF 1887
90. Juliusz **Nagórski** (Varsovie; ur. 1887, zm. 1944): soir 1906, 1907, 1908, 1909, JPL-R 1907, konkursy 1906-1909
91. Bolesław **Nawrocki** (Varsovie; ur. 1877, zm. 1946): BS 1897-1898
92. Abraham **Neumann** (**Neuman**) (Varsovie; ur. 1873, zm. 1942): [JPL] 1899
93. Stanisław **Niesiołowski** (Niesiolowski, Niessiolowski, Niessolowski; Lemberg (Autriche); ur. 1874, zm. 1948): BR 1907-1908
94. Eligiusz Józef **Niewiadomski** (Eloi Joseph Neviadowski; Russe; ur. 1869, zm. 1923): Lef-RF 1896
95. Jan **Nowak** (Jean Novak; Krokowie [Kraków]; ur. 1879): sc 1910
96. Władysław? **Okreń** (Okrent-Paprocki; Polonais; ur. 1870, zm. 1910): Lef-BC 1891 (n'est jamais venu)
97. Edward **Okuń** (Varsovie; par Glincka; ur. 1872, zm. 1945): JPL-BC 1894
98. Leon de Rawicz **Olędzki** (Varsovie): JPL-BC 1899
99. Bronisław **Olszewski** (Bronislas Olszewsky, Olzenski; Léopol, Galicie; ur. 1874, zm. 1959): Boug-Fer 1897-1898

100. [Wacław] **Oppman** (Varsovie): BRL 1913
101. Władysław **Ostrowski** (Ladislav Ostrowski; Varsovie; ur. 1878, zm. 1942): Boug-Toud 1904
102. Władysław? **Ostrowski** (Ostrowski; Varsovie): JPL-BC 1900-1901
103. **Ostrowski** (Polonais; de chez Bonnat): Boul-Lef 1885
104. Vladislav **Otto** (Vladislav Otto, Otto Vladislav; Varsovie; czy Zygmunt Józef Otto (1874-1944)?): JPL-R 1905, sc 1905
105. Zygmunt Andrzej **Pachniewski** (Pachniewski, Paschniewski, Paschnewski; Polonais, Varsovie; zm. 1944): Boug-Fer 1889?, 1890-1891, Lef-RF 1891-1892, 1893-1894, 1896
106. Michał (Mychajło) **Paraszcuk** (Galicie; ur. 1878, zm. 1963): sc Verlet 1908-1909, konkursy 1909
107. Fryderyk **Pautsch** (Cracovie; ur. 1877, zm. 1950): JPL-R 1905
108. Władysław **Paygert (Pajgert)** (Gallicie; ur. ok. 1866, zm. 1893): JPL-BC 1892?, 1893
109. Władysław **Pelczarski** (Pelczarski; Polonais; ur. 1862, zm. 1891): sc Chapu 1888
110. Jan Mirosław **Peske (Peszke)** (Odessa; ur. 1870, zm. 1949): Boug-Fer 1891-1892, JPL-BC 1891, 1893
111. Ignacy **Pieńkowski** (Varsovie; ur. 1877, zm. 1948): JPL-BC 1899
112. Leopold (Lejb) **Pilichowski** (Polonais; ur. 1869, zm. 1933): BC 1890
113. Gustaw **Pillati** (Varsovie; ur. 1874, zm. 1931): JPL 1901
114. **Pin [?]** (Polonais): Lef-BC ok. 1890-1892
115. **Podhorski** (Kiew, Russie): BR 1908 (nie uczęszczał?)
116. **Raczyński** (Raczynski, Raczinski; Varsovie): SG 1914
117. Wacław **Radwan** (Varsovie; ur. 1870, zm. 1922): JPL-BC 1896
118. Mikołaj **Rajkowski** (Varsovie; ur. 1872, zm. 1932): Lef-BC 1891-1892
119. Konstanty **Rączewski** (Constant Ronezewski; Riga, Livonie; ur. 1874, zm. 1935): sc 1908-1909
120. Lazar **Rosenberg** (Lazare Rosenberg, Rosemberg; Russe; ur. 1862, zm. 1936): Lef-RF 1893
121. Leon **Rosenblum** (Leon Rosenblum; Krakovo [Kraków], Pologne; ur. 1883, zm. 1942): JPL-R 1906
122. **Rosenblum** (Rosemblum; Varsovie): JPL-R 1907
123. Stefan? **Rudolf** (Rudolf; Varsovie; prawdopodobnie absolwent Wydziału Architektury w Warszawie 1922 i malarz): SG 1912
124. Jerzy Mieczysław **Rupniewski** (Rupniewski, Rupiniewski; Varsovie; ur. 1888, zm. 1950): BRL 1912-1913, konkurs
125. Leo von **Schlippe** (Léon de Schlippe; Moscou; ur. 1880, zm. 1944): JPL-R 1906
126. Teodor **Schwanebach** (Cheodon de Schwanebach; Vilna, Russie; ur. 1874, zm. 1949): JPL-R 1906
127. **Scratzki** (Polonais): – 1881
128. Szymon **Skirmunt** (Vilna; oncle de Mlle Skirmunt du 55- [55 rue du Cherche-Midi]; ur. 1835, zm. 1902): Boug-Fer 1897
129. Feliks **Słupski** (Varsovie; ur. 1870, zm. 1950): Boug-Fer 1892, 1893, 1894, Lef-RF 1894-1895
130. Józef **Smoliński** (Joseph Smolinski, Smolinsky; Varsovie; może Józef Smoliński (1865-1927) czynny w Lublinie?): JPL-BC 1900-1901

131. Wiktor **Sołomowicz** (Victor Solomovitch; Kamenetz Podolck. Russe): Boug-Fer 1895
132. **Sosnowski** (Paris; prawdopodobnie syn inżyniera Kazimierza Sosnowskiego (1857-1942; wskazuje na to adres: rue Clément Marot 13), być może identyczny z Janem Sosnowskim, projektantem czynnym w Paryżu w latach 30): sc 1920
133. Kazimierz **Stabrowski** (Casimir Strabowsky, C. Strabrowsky; Pologne; ur. 1869, zm. 1929): Boug-Fer 1894
134. Zygmunt **Stefanicz (pseud.?)** (Pologne; informacja według katalogów Salonów. Recenzent *Bulletin polonais* (1906, nr 216) pisze, że to pseudonim. Może Franciszka Kwileckiego?): BS ok. 1900
135. Jerzy **Struszkiewicz** (...owa? [Tymowa] Pologne; ur. 1883, zm. 1948): JPL 1910, soir 1910 konkurs
136. Zygmunt **Strzalecki** (Strazalecki; Russe; a étudié à Varsovie; ur. 1873, zm. 1946): 338 1892
137. Kazimierz **Strzeмиński** (Kazimierz Strzeminski, Stzaninski; Lowitch [Łowicz], Pologne; ur. 1888, zm. 1938): BR 1908-1909
138. Jan **Studziński** (Varsovie; ur. 1870, zm. 1942): JPL 1902
139. Bolesław **Szańkowski** (Varsovie; ur. 1873, zm. 1953): JPL-BC 1897
140. Lucjan **Szczerba** (Lucien Stcherba; Varsovie; ur. 1880): BR 1910-1911, soir 1910-1911, konkursy
141. Rufin **Szereszewski (Schereschewsky)** (Rufin Cherechewsky, Rufin Schereschewsky; Odessa; ur. ok. 1874): JPL-BC 1898
142. Leon **Szpąderski** (Léon Szpondrowski, Szpondowski, Spandrowsky, Spadrowski; Polonais, Varsovie; ur. 1870, zm. 1950): Lef-RF 1892, 1893, JPL-R 1905
143. Roman **Szwedzicki** (Pologne; zm. po 1926): sc 1910
144. Antoni **Szybalski** (Pologne; ur. 1860, zm. 1947): JPL-BC 1893, 1894, Boug-Fer? 1895, 1896, 1897, BS 1897
145. Artur **Szyk** (Arthur Schick; Lodz (Russie); ur. 1894, zm. 1951): BR 1911
146. Mikołaj **Szymkiewicz** (Nicolas Chimkewitch, Chimkevitch; Tiflis (Caucase); syn architekta Aleksandra Szymkiewicza, architekt): Lef-RF 1905
147. Władysław **Ślewiński** (Slewisky [sic]; Varsovie; par Baschet; ur. 1854, zm. 1918): Boug-RF 1888
148. Albert **Taljański (Lewy-Taljański)** (Polonais; par Pachniewski; ur. ok. 1864, zm. 1946): Boug-RF 1889, Lef-RF 1895
149. Czesław **Tański** (Varsovie; ur. 1863, zm. 1942): Boug-Fer 1899
150. **Tarło** (Tarlo; Pologne): SG 1911
151. Włodzimierz **Terlikowski** (Varsovie; ur. 1873, zm. 1951): JPL 1902, 1904
152. Maksymilian **Tkaczewski** (Tkaczewski; Varsovie; ur. przed 1890, zm. ok. 1937): BR 1908
153. Bernard (Bronisław) **Trębacz** (Bernard Frebacz, F.? [B.?] Trebacz; Varsovie; par Goldstein; ur. 1869): BS 1899
154. Maurycy **Trębacz** (Maurice Trebacz; Varsovie; par Cichocki; ur. 1861, zm. 1941): Boul-Lef 1886-1887
155. Edward **Trojanowski** (Polonais; ur. 1873, zm. 1930): JPL-BC 1899
156. Władysław **Turquier** (Varsovie; ur. ok. 1871): sc Puech 1899
157. Leopold **Wasilkowski** (Varsovie; ur. 1865, zm. 1929): sc 1892
158. Henryk **Wieniawa** (Henri Wieniawa; Kiełtz; może Bolesław Długoszowski?): SG 1913

159. Mieczysław **Wierszyłowski** (Mescislas Wiorszyłowsky [?], Wierszyłowski [?], Wierszyłowsky; Varsovie; ur. ok. 1869): JPL-R 1905
160. **Wierzbicki** (—; może Tadeusz Wierzbicki, pejzażysta z Łodzi?): Lef-RF 1894
161. Józef **Wilk** (Crosnau [Krosno] (Galicie); ur. 1881, zm. 1957): sc Verlet 1909-1910, konkursy
162. Karol Dominik **Witkowski** (Wilna; czasem utożsamiany błędnie z Karolem Witkowskim 1860-1910): Boul-Lef 1887-1888
163. Bronisław **Wyganowski** (Lemberg, Autriche; może ur. 1867 (wg Minakowskiego), autor wiersza w *Głosie* 1891?): Lef-RF-Dech 1909
164. **Wyszyński** (Wyszynski, Vezinski; Varsovie; par M. Trojanowski; może Michał Wyszyński (wyst. w Zachęcie i u Krywulta od 1898?): JPL-BC 1899
165. **Zaborowski** (Polonais; może dr Stanisław J. Zaborowski (1864-1939)? Nekrologi o tym nie wspominają...): Boug-Fer 1890-1891, 1894-1895, Lef-RF 1897-1898
166. Konstanty **Zajkowski** (Constantin Zaďchowsky, Zaďckowsky; Vilna (Pologne); ur. ok. 1869): BS 1899-1900
167. Witold **Zakrzewski** [?] (Witold Ritter von Zakrzewski, Zakrzewski; Francfort): sc Puech 1905
168. Bernard (Ber) **Zalkind** (Bernard Zalkinde? Zalkevide?; Vilna (Russie); ur. 1879, zm. 1944): JPL-R 1905
169. Aleksander **Zapiórkiewicz** (Alexandre Zapiórkiewicz, Zapiarkewicz; Varsovie; ur. 1885): JPL-R 1906 (nie uczęszczał?)
170. Edward **Zawiski** (Polonais; ur. 1861 w Paryżu, w katalogach Salonów notowany jako uczeń Cabanela i Benjamin-Constanta; prof. rysunku w Aubervilliers): Lef 1889
171. Juliusz Stanisław **Zdanowski** (Varsovie; ur. 1892, zm. 1940; od 1917 w Armii Polskiej we Francji, uczestnik wojny 1920, od 1939 major, zginął w Katyniu): BRL 1913, 1914, 1915.

A List of Polish Students at the Académie Julian

Supplementing a paper published in the *RIHA Journal* in 2012, the present article offers a list of about 170 Polish students of the Académie Julian up until 1919, put together as a result of an archival survey of the records of ateliers for men, preserved at the Archives Nationales in Paris (call nos 63AS/1–63AS/9). Next to the students' first and family names, the list includes the years of studies and names of the ateliers or of the professors, as well as some additional information that was occasionally recorded in the school registers (such as the student's place of origin or relations with other students) or in other sources (e.g. awards in school competitions). The introduction discusses standards adopted for establishing and verification of the identities of students included in the list as well as the difficulties posed by the above, and some interesting or unresolved cases. The general observations presented in the earlier paper can be supplemented by new evidence which confirms that artistic training in Paris was popular among Polish artists who had completed studies at the Munich Academy, whereas Polish students and graduates of the Vienna Academy rarely enrolled at the Académie Julian. Although the list does not contain any striking discoveries, some

factual ascertainties allow for a better understanding of the careers of certain artists. In the case of Kazimierz Stabrowski (1869–1929), for example, it is the importance of the influence of Jean-Joseph Benjamin-Constant on the artist in 1894, that is in the period when Stabrowski was working on the painting later awarded in the competition at the St Petersburg Academy. The Académie Julian enjoyed its peak popularity with Poles just before 1900. For the younger generation the academic, relatively expensive training was no longer attractive. This can be inferred from the comparison of the published list with the information on the members of Polish associations active in Paris prior to and after that date. Apart from representatives of other professions, the Polish Artistic-Literary Circle (*Cercle polonais artistique et littéraire*) founded in 1897, which was renamed 'Society' in 1902 and remained active until 1904, grouped also a dozen painters. Among the latter, over a half had attended the studios of the Académie Julian. In 1911, in turn, among the founders of the newly established Society of Polish Artists in Paris (*Société des artistes polonais à Paris*) there was not a single student of the Académie.

Translated by Magdalena Iwińska

